

TATJANA IVANOVNA ČEPELEVSKAJA¹

Ob 100. obletnici knjige Janka Lavrina “V deželi večne vojne (Albanske skice)”. Petrograd, 1916.

Izvleček: Članek je posvečen 100. obletnici objave izjemne knjige z izjemno usodo. Avtor knjige Janko Lavrin (1887–1986), Slovenec, ki je odlično govoril in pisal rusko in med leti 1907–1916 z manjšimi prekinitvami živel in delal v Rusiji, se je aktivno ukvarjal z družbeno in književno dejavnostjo. Med prvo svetovno vojno je večkrat odpotoval na balkansko fronto kot tuji vojni dopisnik časopisa *Novoje vremja* (Novi čas). Na podlagi njegovih popotnih zapiskov je nastala knjiga, ki je postala neprecenljiv dokument tega obdobja. Zahvaljujoč delovanju Janka Lavrina je bila objavljena *Albanska številka* revije ruske literarne avantgardne skupine *Bezкровное убийство* (*Umor brez krvi*, 1914–1918).

Ključne besede: Janko Lavrin, prva svetovna vojna, skupina *Bezкровное убийство*, ruska literarna avantgarda

UDK: 94:821.161.1“1916”

On the 100th Anniversary of the Book *In a Country of Perpetual War (Albanian Sketches)* by Janko Lavrin. St. Petersburg, 1916.

Abstract: The article commemorates the 100th anniversary of an amazing book with an amazing destiny. Its author, Janko Lavrin (1887–1986), a Slovene who spoke and wrote flawless Russian, having lived and worked in Russia from 1907 to 1916 (with minor inter-

¹ Dr. Tatjana Ivanovna Čepelevskaja je starejša znanstvena raziskovalka na Inštitutu za slavistične študije Ruske akademije znanosti v Moskvi. E-naslov: tatchep2014@yandex.ru.

ruptions), was actively engaged in social and literary activities. During World War I he repeatedly journeyed to the Balkan front as a foreign correspondent for the *New Time* newspaper (Новое время). His travel impressions formed the basis for the book which became an invaluable document of the era. It was thanks to Janko Lavrin's efforts that the *Albanian Issue* of the magazine pertaining to the Russian literary avant-garde group *Bezkrvnoe ubijstvo* (*Bloodless Murder*, 1914–1918) was published.

Keywords: Janko Lavrin, World War I, *Bezkrvnoe ubijstvo* (Bloodless Murder) group, Russian literary avant-garde

Zgodovina knjige in njena proučevanja

Leta 1939 je T. Mann med predstavitvijo romana *Čudežna gora* (*Der Zauberberg*) na srečanju s študenti univerze Princeton prišel do zanimivih spoznanj. Eno od njih se je dotikalo usode literarnega dela. Znani pisatelj je dejal, da se ustvarjanje od avtorja, potem ko konča z delom, začne odmikati v preteklost, vse bolj se oddaljuje in zaživi samostojno življenje.² Delo Janka Lavrina *V deželi večne vojne* (*Albanske skice*)³ napisano v odličnem ruskem jeziku, ni ušlo podobni usodi. Izšlo je v vojnem času v Petrogradu in morda prav zaradi vojnih dogodkov, ki so sledili, ni bilo deležno ustrezne pozornosti in kritike, zato se je k avtorju vrnilo po skoraj sedemdesetih letih. Delo so dolgo preučevali zlasti v okviru proučevanja literarne avantgarde in predvsem v povezavi z dejavnostmi avantgardne skupine *Umor brez krvi*

² Mann, 1961, 167–169.

³ Lavrin, 1916.

(1914–1918). Šele v zadnjih letih se je edinstveno kulturno besedilo pojavilo v središču pozornosti raziskovalcev in postalo pomembno za razumevanje Lavrinovega življenja in ustvarjanja v ruskem obdobju. Zanimivo je namreč, da je v njem še danes mogoče najti zanimive in pomembne opise, portrete, značilnosti ter celo napovedi. Ustrezno pozornost je bilo besedilu namenjeno v skupnem delu z naslovom *Janko Lavrin in Rusija*⁴. V knjigi so združena pomembnejša in včasih edinstvena pričevanja ter raziskave ruskih in slovenskih raziskovalcev ter njihovih kolegov iz Velike Britanije in Švedske.

Rusko obdobje življenja in dela Janka Lavrina

Janko Lavrin (1887–1986), slovenski pisatelj, literarni kritik, prevajalec, novinar, je od leta 1907 do 1916 (z nekaj prekinitvami) živel in delal v Rusiji. V Rusijo je prišel po končani gimnaziji (v Sušaku pri Reki), potem ko je uredil dokumente o nasledstvu po pokojnih starših ter se s tem izognil služenju vojaškega roka v Avstro-Ogrski. V Rusijo ga je vleklo ukvarjanje z ruskim jezikom, ki se ga je hotel naučiti kot maternega, in rusko literaturo (predvsem Dostojevski, Tolstoj in Čehov). V Peterburgu, kjer se je odločil ustaliti in nadaljevati študij, si je hitro našel prijatelje in somišljenike. Med njimi so bili vidni predstavniki neoslavističnega gibanja (češki filozof in politik Tomaš Masaryk, znani nevrolog in psihiater V. M. Behterev, lingvist I. A. Baudouin de Courtenay in drugi).

Lavrin je sanjal o ustanovitvi vseslovanskega kulturnega časopisa v ruskem jeziku in aktivno iskal sredstva za njegovo izdajo. Leta 1908 je izšla prva številka časopisa z naslovom *Slovanski svet* (Славянский мир). V uredniškem uvodniku so poudarili, da bo glavna dejavnost časopisa usmerjena v kulturno združitev vseh Slovanov. Večino prispevkov je napisal Lavrin ali pa jih je sam prevedel

⁴ Sozina, 2011.

v ruščino (roman *Hiša Marije pomočnice* Ivana Cankarja, obsežni članek o ustvarjanju slovenskega pisatelja, tudi prispevki Bolgara Ivana Vazova in Poljaka Jana Kasproviča). Lavrin je z založniško in prevajalsko dejavnostjo nadaljeval tudi pozneje, in sicer pri pripravljanju novih številčk časopisa *Slovanski svet* in pri pisanju prispevkov, ki jih je prevajal iz petih tujih jezikov – slovenskega, poljskega, češkega, slovaškega in beloruskega. Hkrati je ustanovil majhno knjižno zbirko *Antologija slovanskih pisateljev*, za katero je izbral najboljša dela sodobnih avtorjev.⁵

V krogu njegovih prijateljev v Peterburgu niso bili le ruski pesniki in pisatelji (kot je V. Hlebnikov, ki ga je J. Lavrin spoznal zahvaljujoč V. Majakovskemu in D. Burljuku), pač pa tudi drugi umetniki. Njegov dober prijatelj je bil Boris Kustodiev, ki je naslikal tudi njegov portret leta 1909 (trenutno je shranjen v Ruskem muzeju v Sankt-Peterburgu).

Po *Slovanskem svetu* sta Janko Lavrin in Sergej Gorodecki pripravljala novo številko – literarnega almanaha *Veles* (izšla je le ena številka v obdobju 1912–1913), “ki naj bi postal podlaga za druženje

⁵ Družbenopolitični pogledi J. Lavrina in njegova publicistična dela tega obdobja so podrobneje analizirana v delih švedskega znanstvenika M. Ljunggren (Ljunggren, 2011, 17–27), in ruske raziskovalke – slovenistke I. V. Čurkine (Čurkina, 2011, 28–43). V več delih J. Lavrin razkriva ideje neoslavizma (levega krila, h kateremu je pripadal) in zavrača privrženost k panslavizmu. Postavlja vprašanje kulturne združitve vseh Slovanov (članek *Ruski jezik in Slovani, Русский язык и славяне*, 1908) in se na začetku najprej zavzame za ruski jezik kot edini diplomatski jezik, pozneje pa poudari, da je za medslovensko komunikacijo nujen nevtralni jezik (članek *Slovanska ideja in mi, Славянская идея и мы*, 1911); riše slike končne preobrazbe sveta, ki je sorodna ideji sodobne globalizacije in postavlja vprašanje razmerja med kulturo in civilizacijo, z utemeljitvijo, da je mednarodna lahko le civilizacija (članek “Slovansko vprašanje in umetnostno-literarno zbliževanje”, “Славянский вопрос и художественно-литературное сближение”, 1913). Sozina, 2011a, 187–197, 198–201, 212–217.

ruskih simbolistov in njihovih sodobnih slovanskih kolegov s podobno usmeritvijo. Jasno je bilo, da je ruski simbolizem v tem času doživljal hudo krizo, ki so ga nasledili mladi uporniki – futuristi”.⁶ Lavrin se je kmalu znašel tudi v takem okolju: privlačila ga je želja po sintezi literature in umetnosti.

Lavrin in literarno-umetniška skupina "Umor brez krvi" (1914–1918)

Mladi Slovenec se je zbližal z literarno-umetniško skupino *Umor brez krvi*. Njeni člani so bili med drugim umetnik Mihail Le-Dantu, Olga Leškova, Ilija Zdanevič, umetnik in pedagog Mihail Bernstein in drugi. O. Leškova je v imenu skupine od jeseni 1915 objavljala rokopisni hektografski časopis z naslovi, ki so se nanašali na eksotična mesta ali na vojno (*Izdaja Otokov Fidji*, *Vojaška izdaja* in drugi). Z izrazito parodičnimi in absurdnimi oblikami se je posmehovala članom skupine. Po mnenju italijanskega raziskovalca ruske literarne avantgarde M. Marcadurija, v časopisu "prevladuje absurдна linija, ki se v 20. letih razcveti v delih K. Vaginova in oberiutov".⁷

Lavrinu je posvetila posebno *Albansko izdajo*, ki jo je pripravila jeseni 1916. V njej je z veliko mero sarkazma osvetlila fantastično biografijo heroja Janka, ki so ga na začetku izbrali za kralja (tako kot v tem času lahko prepoznavnega prototipa – kneza Viljema Wieda, ki so ga velike države postavile na albanski prestol), pozneje pa prisilili pobegniti, vendar ne v Nemčijo, tako kot prototipa, pač pa v Črno goro in Rusijo. Številka časopisa je tako navdušila Zdaneviča, da je dobesedno v enem dnevu in pol napisal "nejasno", po besedah M. Ljunggren, "veselo, futuristično parodično" dramo ("dra") "Janko krulj albanski".⁸ V njej se je avtor poigral z zgodovino

⁶ Ljunggren, 2011, 17.

⁷ Marcaduri, 1990, 23.

⁸ Besedilo je bilo najprej objavljeno v Tiflisu (v takratnem Tbilisiju) leta 1918. Ljunggren, 2011, 24.

J. Lavrina, tako da je povezal predvojne čase z začetkom 1. svetovne vojne. S posebnim političnim ozadjem se je v tisku na veliko razpravljalo o dogodkih na Balkanu 1908–1914, še seznam udeležencev je zavzel stran časopisa. Prva uprizoritev predstave je potekala v enem od umetniških ateljejev v Petrogradu 3. (16. – po novem koledarju) decembra 1916, na kateri se je zbralo številno občinstvo, predstava je bila v umetniških krogih Petrograda zelo odmevna.⁹

Potrebno pa je opozoriti, da vzrok nastanka *albanske* izdaje časopisa, kot tudi same predstave, ni mogla biti Lavrinova knjiga. Pri tem vztrajata V. I. Baranovskij in I. B. Hlebnikova, ki nastopata proti stališču, ki se je sicer utrdilo v nekaterih delih s področja zgodovine ruske avantgarde. Avtorji, ki so sestavili podrobnejšo kronologijo življenja in ustvarjanja J. Lavrina v ruskem obdobju,¹⁰ kot tudi avtorji pomembne raziskave, ki je bila posvečena skupini *Umor brez krvi*,¹¹ z razlogom trdijo, da O. Leškova, za njo pa še I. Zdanevič, nista črpala navdiha iz knjig J. Lavrina, temveč iz njegovih ustnih pripovedovanj o svojem bivanju na Balkanu, predvsem v Albaniji, ter iz obširne periodike tistega časa. To utemeljujejo s tem, da sta se “knjiga in ‘albanska’ izdaja pojavili praktično istočasno, možno pa je tudi, da je knjiga izšla pozneje (če so poskusni izvodi lahko izšli prej, v vsakem primeru – šele po 25. avgustu 1916)”.¹²

Lavrin in njegova novinarska dejavnost

Nova stran biografije Lavrina se je odprla v začetku leta 1913, ko je prejel povabilo M. A. Suvorina,¹³ glavnega urednika časopisa

⁹ Ljunggren, 2011, 24–25.

¹⁰ Baranovskij, Hlebnikova, 2011.

¹¹ Baranovskij, Hlebnikova, 2011a.

¹² Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 62.

¹³ Mihail Aleksejevič Suvorin (1860–1936) – pisatelj, dramaturg, založnik, novinar konservativne smeri.

Novoje vremja, naj postane tuji dopisnik časopisa. Uspešno delo mladega Slovenca na tem področju je povzročilo novo imenovanje – leta 1915 mu je M. A. Suvorin predlagal, da postane vojni dopisnik časopisa, ki bi v ruskem tisku pokrival potek vojnih akcij na Balkanu. Lavrin je ponudbo sprejel in se kmalu (oktobra 1915) priključil srbski vojski. Doživel je marsikaj: v Črni gori je prejel avdienco pri kralju Nikoli, ki je izrazil svoje simpatije do ruskega naroda in celo nagradil Lavrina z narodnim odlikovanjem. V Albaniji se mu je posrečilo narediti intervju z Esad-pašo (takratnim premierjem samooklicane Kneževine Albanije – Durresa). Ti in drugi dogodki so mu služili kot gradivo za celotno serijo publikacij. Precejšen odmev sta v letih 1915–1916 v časopisu *Novoje vremja* povzročila njegova dva krajša in en daljši intervju s premierjem Srbije Nikolo Pašićem.¹⁴

Zgodovina ustvarjanja knjige in avtorjeve zasluge

M. A. Suvorin je v začetku leta 1916 svetoval Lavrinu naj za objavo knjige pripravi svoje zapiske in korespondenco. V sredini oktobra je najverjetneje že bila v tisku.¹⁵ Konec oktobra 1916 je pred prvim službenim potovanjem Lavrin domnevno že prejel poskusni izvod knjige in ga z avtografom podaril (ali zapustil) prijateljem iz skupine *Umor brez krvi*. Knjiga je prišla v prodajo šele v začetku leta 1917, kar je uredništvo časopisa *Novoje vremja* široko oglaševalo.¹⁶

¹⁴ Sozina 2011, 239–246.

¹⁵ Na zadnji strani knjige je napis: "Dovoljeno z vojaško cenzuro 25. avgusta 1916". Tisk Ivanovskega. Petrograd, Sr. Podjačeskaja, 5. V tem času je Lavrin pripravljaval dve knjigi za tisk: *Potepuško življenje. Arabeske in Po Španiji. Zapiski s potovanj*, o čemer priča zapis na notranji strani naslovnice knjige *V deželi večne vojne*. Tudi ta projekt ni bil realiziran. Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 328.

¹⁶ Prav tam, 329–330.

Oktobra 1916 je znova odpotoval na Krf, kjer sta bila takrat srbska vlada in vojaško vodstvo,¹⁷ in od koder se ni vrnil v Rusijo. S tem se je začelo tretje, najdaljše obdobje njegovega življenja in ustvarjanja, v Veliki Britaniji, kjer je na univerzi v Nottinghamu predaval ruski jezik in književnost. Tam je napisal knjige in članke o ruski literaturi in pomembnejših ruskih pisateljih (Gogolju, Lermontovu, Gončarovu, Dostojevskem, Tolstoju, Čehovu) ter druge študije.¹⁸

Avtor je svoj izvod knjige dobil, kot je bilo omenjeno, po skoraj sedemdesetih letih, o čemer je v pismu 9. decembra 1983 iz Londona pisal Dragotinu Cvetku. Prijatelju Lavrin piše, da pri 97. letih nadaljuje z delom: "Ravnokar sem končal dokaj zapleteno monografijo o Čehovu, ki je umrl leta 1904, torej pred 80 leti."¹⁹ V nadaljevanju mu poroča o svojih stikih z moskovsko univerzo: "Pred kratkim so mi za darilo poslali prekrasno kopijo ene izmed mojih knjig, ki je izšla v Petrogradu leta 1917²⁰ – pred revolucijo. Knjiga je polna mojih balkanskih vtisov (saj sem bil ruski vojni dopisnik v srbski vojski) in je zelo zanimiva. Njeno kopijo sem ta teden že poslal na Slovensko akademijo znanosti. Mislim, da je bila sprejeta z nekakšno radovednostjo."²¹

Presenetljivo dejstvo, da je avtor po toliko letih dobil knjigo, ima svoje ozadje, ki je povezano z imenom O. V. Mudrove. Ruska razisko-

¹⁷ Lavrin je nastopil na krfski konferenci, na kateri je bila 7. julija 1916 podpisana deklaracija med vlado Srbije in Jugoslovanskim odborom o načelih oblikovanja prihodnosti Jugoslavije. "Vendar pa začne izgubljati zanimanje za jugoslovansko problematiko, ne komunicira s svojimi kolegi iz jugoslovanske politike in se na splošno začenja odmikati iz politike." Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 132.

¹⁸ Jones, 2011, 87–115.

¹⁹ Moravec, 2004, 121.

²⁰ Najbrž J. Lavrin omenja datum dejanskega izida knjige iz tiska, kar izve šele pozneje.

²¹ Moravec, 2004, 121.

valka je med raziskavo za doktorsko disertacijo o ruskem tisku v začetku 20. stoletja, namenila pozornost psevdonimu J. Lavrina (Lev Savin in drugi), s katerimi se je podpisoval pod vrsto svojih del.²² Zahvaljujoč osebnemu dopisovanju z njim je lahko razvozlala skrivnost nekaj psevdonimov enega in istega človeka. Prav tako pa je spodbudila, da so izvode Lavrinove knjige poslali v Veliko Britanijo.²³

Uspeh parodične predstavitve I. Zdaneviča je do neke mere določil enostranski pogled raziskovalcev ruske literarne avantgarde na knjigo J. Lavrina. Nekateri so se osredotočili na to, da je bila "ideološka poslanica", "podrejena uradni liniji, bližje *Novoje vremja*²⁴, drugi so domnevali, da je "knjiga v veliki meri posvečena običajem Albancev, ki živijo v domovih-trdnjavah in ne upoštevajo nobene oblasti, razen družine in rodu".²⁵ Vendar knjiga seveda ne govori samo o tem.

Spoj zgodovinskega dokumenta in umetniške proze

Aleksander Semjonovič Ionin, ruski konzul v Dubrovniku (služil je v diplomatski misiji v času Vzhodne krize 1875–1878 in veliko naredil za pomoč beguncem) je v Poročilu z dne 23. 9. 1875 iz Dubrovnika (Raguze) Ministrstvu za zunanje zadeve Rusije poudaril, da so časopisni dopisniki iz različnih držav, ki jih je bilo na Balkanu razmeroma veliko, tam nenehno iskali novosti. O dopisnikih nadaljuje s precejšnjo mero podcenjevanja, saj se po njegovem mnenju "niso potrudili poglobiti niti v globino države, niti v globino stvari"²⁶.

Lavrinova knjiga priča o drugem. Podlaga zanjo so avtorjevi osebni vtisi iz potovanj v Staro Srbijo in Albanijo: najprej leta 1913,

²² Mudrova, 1981, 34–42.

²³ Kosik, 2011, 172–177.

²⁴ Odesski, 2009, 309.

²⁵ Marcaduri, 1990, 24.

²⁶ Rusija in vstaja v Bosni in Hercegovini 1875–1878. Dokumenti 2008, 127.

nato leta 1915 – poleti (od 15. avgusta do 20. septembra) v času začasnega zatišja na balkanskih frontah in jeseni (novembra-decembra)²⁷ istega leta, ko je bil priča in udeleženec strašnega umika srbske vojske z ujetniki in begunci preko strmih gora albanske Ljume v grškem Epirju.

Besedilo predstavlja zapleten spoj zgodovinskega dokumenta in umetniške proze. Avtor je pozoren na podrobnosti tega, kar se dogaja, zato previdno obnavlja tako zgodovinske strani te dežele, običaje in tradicije narodov, njihovih prebivalcev, kot tudi pričakovanja posameznikov, ki jih je srečal na potovanju. Trudi se, da bi osmisлил dogodke na Balkanu skozi opozicijo “Evropa – Balkan”, v različicah: “Evropa – slovanski svet” in “Evropa – Zahod”. Govori s stališča nevtralnega Evropejca, ves čas pa “nehote izdaja skrivnost” in razkriva svoja nagnjenja preko ustanovitve nacionalnih vrst, preko slik življenja mešanega srbsko-albanskega prebivalstva na območju, za katerega je značilen zapleten preplet etničnih, nacionalnih, konfesionalnih posebnosti. Opozarja na soobstoj dveh svetov. Simboli enega – pravoslavni samostan-trdnjava in znamenito Kosovsko polje kot sakralna lokusa, simbol drugega – pred zunanjim svetom zaprta albanska vas z domovi – kulami in strelnimi linami namesto oken. Delo vsebuje osupljivo globoko, presunljivo podobo hiše – sveta, ki zgineva v plamenih vojne, za zaprtimi oknicami pa se ljudje trudijo temu iztrgati.²⁸

Na tem mestu je že, zavedno ali nezavedno, izrazil svoj odnos, odnos Evropejca (za kar se je štel v celotni knjigi) do islama, ki mu je pripadalo do 70 odstotkov Albancev in opisal obisk sekte *ruffai* v poglavju *Elbasan. Med albanskimi fakirji* podrobno opisuje pogovor s šejkom in skrhano vrnitvijo “plesočih se dervišev”: “... moji

²⁷ J. Lavrin v avtobiografiji sam navaja te mesece. Pogačnik, 1995, 52.

²⁸ Lavrin, 1916, 115. Čepelevskaja, 2011, 69–86.

evropski živci niso zdržali. Pobegnil sem iz kapele ... Dolgo časa nisem mogel priti k sebi. Glede na vso patologijo tega tujega 'bogoslужja', sem prvič začutil stihijsko silo in duh islamizma, rojenega v goli puščavi. Razumljiv mi je postal pretekli fanatizem muslimanskih vojsk, ki so bile razporejene včasih z ognjem in mečem pod zakoni Korana ..."²⁹

Namesto zaključka

Albanske skice J. Lavrina so osupljiv umetniški dokument, ki predstavlja globoko dožemanje dogodkov začetka 20. stoletja v enem najbolj "kriznih" žarišč Evrope. Pri tem pisatelj ne nastopa le v vlogi opazovalca, pač pa se poskuša prebiti do bistva tega, kar se dogaja in bralcem izraziti svoje misli in vtise. V tem je mogoče prepoznati aktualnost in vrednost opisa "države večne vojne" v začetku 20. stoletja, ki je nedvomno služila kot pomembna dopolnitev novo odkritim arhivskim dokumentov o zgodovini mednarodnih odnosov na Balkanu, ki so postali last znanosti 21. stoletja.

Bibliografija

ČEPELEVSKAJA, T. I. (2011): "Albancy v "Albanskih eskizah" J. Lavrina (po materialam knigi "V strane večnoj vojny", 1916", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijaskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 69–86.

ČURKINA, I. V. (2011): "Žurnal "Slavjanskij mir" Janko Lavrina", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 28–43.

²⁹ Prav tam, 87. To poglavje v knjigi je bilo kot samostojna pripoved *Derviši* natisnjeno v časopisu *Modra ptica* za leto 1937/1938, že takrat, ko je prvič izšel roman V. Bartola *Alamut*.

- LJUNGRREN, M. (2011): "Janko Lavrin i slavjanskaja ideja", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 13–27.
- BARANOVSKIJ, V. I., HLEBNIKOVA, I. B. (2011) "Hronologija žizni Janko Lavrina v Rossii: 1907 – 1917", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 308–334.
- BARANOVSKIJ, V. I., HLEBNIKOVA, I. B. (2011a) "Hudožestvenno-literaturnaja gruppa 'Bezкровное ubijstvo' i Janko Lavrin kak osnovnoj personadž odnoimennogo žurnala", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 44–68.
- JONES, M. (2011): "Lavrin v Britanii (1917 – 1986)", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 87–115.
- KOSIK, O. V. (2011): "Vospominanija o znakomstve s Lavrinym (k publikaciji pisem J. Lavrina k avtoru)", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 172–177.
- LAVRIN, J. (1916): *V strane večnoj vojny (Albanske eskizy)*, Petrograd.
- SOZINA, J. A. (ur.) (2011): *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija.
- MORAVEC, D. (ur.) (2004): *Pisma iz domovine*, Ljubljana, 121.
- POGAČNIK, J. (1995): "Iz zapuščine Janka Lavrina", *Dialogi*, XXXI, 9/10, 52.
- MANN, T. (1961): *Cobranie sočinenij*. T. 9. Moskva, 167–169.
- MARCADURI, M. (1990): "Sozdanie i pervaja postanovka dramy Janko krul' albanskij I. M. Zdaneviča", v: *Russkij literaturnyj avangard: Materialy i issledovanija* Pod red. M. Marcaduri, D. Ricci i M. Evzlina, Trento, 21–32.
- MUDROVA, O. V. (1981): "Žurnal 'Slavjanskij mir' (1908–1911) i voprosy kultury jugoslavjan", *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 10. Žurnalistika. Št. 1, 34–42.

ODESSKIJ, M. (2009): "P'esa Il'i Zdaneviča "Janko krul' albanskij" i balkanskij vopros", v: *Avangard i ideologija: russskie primery*, Beograd, 306-314.

"Rossija i vosstanie v Bosnii i Hercegovine 1875-1878. Dokumenty" (2008). Moskva.

Sozina, J. A. (sostavitel') (2011a) "Raboty Janko Lavrina rossijskogo perioda" (2011), v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 187-245.